

APRŪPES VIETAS = DROŠAS VIETAS?

VARDARBĪBA PRET PERSONĀM AR INVALIDITĀTI APRŪPES IESTĀDĒS

BŪTISKĀKIE SECINĀJUMI UN *FRA* ATZINUMI

© Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra, 2026. gads

Atļauts reproducēt, norādot avotu.

Tādu elementu izmantošanai vai reproducēšanai, kuri nepieder Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūrai, var būt jāsaņem atļauja tieši no attiecīgajiem tiesību turētājiem.

Ne Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra, ne personas, kas rīkojas Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras vārdā, neatbild par to, kā tiek izmantota šajā publikācijā iekļautā informācija.

PDF ISBN 978-92-9489-798-5

doi: 10.2811/0258194

TK-01-26-016-LV-N

Satura rādītājs

Galvenie konstatējumi un FRA atzinumi	3
Stiprināt aizsardzību pret vardarbību	5
Uz cilvēktiesībām balstītas pieejas iekļaušana valsts tiesību aktos un politikā.....	5
Institucionalizācijas izbeigšana.....	6
Saskaņotu un efektīvu sistēmu veicināšana.....	7
Pastiprināt profilaksi, veicot uzraudzību	9
Uzraudzības saskaņošana un stiprināšana	9
Institucionālo spēju veidošana.....	10
Līdzdalības un tiesību apzināšanās nodrošināšana	11
Pastiprināt reakciju uz vardarbību	13
Ziņošanas un atbalsta mehānismu stiprināšana	13
Ieguldījumi kopīgā reaģēšanā un lietas virzīšana	15

Galvenie konstatējumi un *FRA* atzinumi

Vardarbība pret personām ar invaliditāti aprūpes iestādēs joprojām ir plaši izplatīta, taču Eiropā par to tiek ziņots nepietiekami. Vardarbīga rīcība ietver plašu ekspluatējošas, ļaunprātīgas un pazemojošas rīcības spektru, kas ir pretrunā Eiropas Savienības (ES) un ES dalībvalstu pienākumiem saskaņā ar starptautiskajām un Eiropas cilvēktiesībām. Aizsardzība pret vardarbību ir balstīta uz ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām (*CRPD*), kas ir primārais cilvēktiesību līgums, lai personas ar invaliditāti varētu vienlīdzīgi izmantot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības. *CRPD* uzliek dalībvalstīm pienākumu nodrošināt, ka aprūpes iestādēs tiek nodrošinātas tiesības uz dzīvību, aizsardzība no vardarbības, patstāvība, brīvība un drošība. Pilnīgs spīdzināšanas aizliegums un pienākums novērst spīdzināšanu un izmeklēt ziņojumus par spīdzināšanu ir noteikts ANO Konvencijā pret spīdzināšanu un citu nežēlīgu, necilvēcīgu vai pazemojošu rīcību vai sodīšanu (*CAT*), Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (*ICCPR*), Eiropas Cilvēktiesību konvencijā (*ECTK*) un Eiropas Konvencijā par spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanu. Valstīm ir pienākums aizsargāt pret spīdzināšanu un ļaunprātīgu izturēšanos visās situācijās, tostarp aprūpes iestādēs, kas tiek uztvertas kā izolētas vietas, kur cilvēki dzīvo kopā bez izvēles un kontroles pār savu dzīvi.

Līgumā par Eiropas Savienību (*LES*) un Eiropas Savienības Pamattiesību hartā (“Harta”) ir nostiprinātas ES pamatvērtības un cilvēktiesību standarti, apvienojot pamattiesības, principus un sekundāros tiesību aktus un saskaņojot tos ar starptautiskajiem cilvēktiesību instrumentiem, piemēram, *CRPD*, ko ir ratificējusi ES un visas dalībvalstis.

Kopumā šie instrumenti izveido stabilu aizsardzības sistēmu, kas uzliek par pienākumu ES un tās dalībvalstīm aizstāvēt personu ar invaliditāti tiesības uz brīvību un aizsardzību pret vardarbību un nodrošināt pārskatatbildību aprūpes iestādēs.

Šā Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras (*FRA*) ziņojuma mērķis ir atbalstīt valstu atbildīgās iestādes to centienos ievērot savas valsts juridiskos pienākumus aizsargāt pret vardarbību pret personām ar invaliditāti aprūpes iestādēs, novērst šādu vardarbību un reaģēt uz to. Ziņojumā sniegtie pierādījumi un ieteikumi balstās uz sociāli juridisku analīzi, kurā izmantoti dati no dokumentārā pētījuma 27 dalībvalstīs, Albānijā, Ziemeļmaķedonijā un Serbijā, kā arī kvalitatīva pētījuma 10 dalībvalstīs (Horvātijā, Itālijā, Īrijā, Latvijā, Maltā, Polijā, Portugālē, Slovākijā, Slovēnijā un Vācijā).

Sistemātiski piemērojot cilvēktiesībās balstītu pieeju, šajā ziņojumā ir izklāstīts trīsdaļīgs satvars efektīvu pasākumu īstenošanai, lai izbeigtu vardarbību pret personām ar invaliditāti aprūpes iestādēs.

Pirmkārt, tajā tiek izskatīti konkrēti tiesiskie standarti un garantijas, kas **aizsargā** indivīdus no dažādām vardarbības formām.

Otrkārt, tajā tiek apsvērtas strukturālas drošības garantijas un mīkstinoši pasākumi, kas jau preventīvi **novērš** vardarbības gadījumus.

Treškārt, tajā analizēti procesi, kas tiek izmantoti, lai **reaģētu** uz vardarbības gadījumiem, kad tie jau ir notikuši, lai nodrošinātu atbildību.

Lai gan piemērojamie cilvēktiesību tiesību akti sniedz mums rīcības pamatojumu (t. i., **kāpēc** ir nepieciešama rīcība), šis satvars palīdz izstrādāt nepieciešamos operatīvos pasākumus (t. i., **kas** ir jādara). Tajā arī tiek apgalvots, ka īstenotajā rīcībā būtu jāizmanto cilvēktiesībās balstīta pieeja (t. i., **kā** šāda rīcība būtu jāīsteno vai jāveido). Cilvēktiesībās balstīta pieeja ir normatīvs konceptuāls satvars, kas vērsts uz cilvēktiesību veicināšanu un aizsardzību saskaņā ar saistošajiem tiesību aktiem cilvēktiesību jomā. Pieci principi, kas ir cilvēktiesībās balstītas pieejas pamatā – līdzdalība, atbildība, nediskriminācija, spēcīgāšana un likumība –, kā arī *CRPD* vispārējie principi, kas izklāstīti 3. pantā, tostarp “cilvēkam piemītošās cieņas [un] personīgās patstāvības ievērošana”, nodrošina efektīvu operatīvo satvaru, lai aprūpes iestādēs risinātu vardarbību pret personām ar invaliditāti.

FRA sniedz šādus atzinumus, lai palīdzētu valstu iestādēm pildīt savas juridiskās saistības un nodrošinātu atbildību aprūpes iestādēs. Šie atzinumi papildina, pastiprina un dažkārt atkārti iepriekšējos *FRA* atzinumus par personu ar invaliditāti un cietušo tiesībām.

Reaģējot uz šiem atzinumiem, ES iestādēm un dalībvalstīm jānodrošina personu ar invaliditāti un viņus pārstāvošo organizāciju aktīva iesaiste, kā noteikts *CRPD* 4. panta 3. punktā un saskaņā ar cilvēktiesībās balstītas pieejas līdzdalības un stiprināšanas principiem.

Stiprināt aizsardzību pret vardarbību

“Es teiktu, ka vienīgais risinājums, kā novērst institucionālo vardarbību, ir atbrīvoties no aprūpes institūcijām. Tā kā sistēmu nevar mainīt, vienīgais veids, kā to izdarīt, ir novietot zem tās bumbu un to uzspriecināt.”

Valsts pilsoniskās sabiedrības organizācijas (PSO) pārstāvis, Latvija

Uz cilvēktiesībām balstītas pieejas iekļaušana valsts tiesību aktos un politikā

Cilvēktiesībās balstītas pieejas iekļaušana tiesību aktos un politikā, kas reglamentē iestādēs dzīvojošu personu ar invaliditāti aprūpi un atbalstu, palīdzētu saskaņot valstu regulējumus ar vispārējiem principiem, kas izklāstīti *CRPD* 3. pantā, un pienākumiem, kas noteikti *CRPD* 4. pantā. Turklāt *CRPD* 10., 12., 14., 15., 16. un 19. pants paredz, ka valstīm jānodrošina, ka aprūpi reglamentējošie likumi un sistēmas ievēro tiesības uz dzīvību, tiesībspēju, brīvību un aizsardzību pret vardarbību, kā arī tiesības dzīvot sabiedrībā. Tas novirzīs visu tiesiskās aizsardzības un atbalsta sniegšanas aspektu uzsvāru no institucionālās kontroles uz patstāvību, cieņu un iekļaušanu. Saskaņā ar starptautiskajiem un Eiropas tiesību aktiem cilvēktiesību jomā personas ar invaliditāti ir aizsargātas pret spīdzināšanu un necilvēcīgu vai sliktu izturēšanos arī saskaņā ar *CAT* (1., 2. un 16. pants), *ICCPR* (7. pants) un *ECTK* (3. pants). *ECTK* spēlē būtisku lomu, aizsargājot personu ar invaliditāti tiesības iestādēs, garantējot tiesības uz dzīvību (2. pants), tiesības uz brīvību un drošību (5. pants) un tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību (8. pants). Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) ir apstiprinājusi, ka valstīm ir saistošs pienākums personas aprūpes iestādēs aizsargāt no kaitējuma.

ES primārie tiesību akti, jo īpaši Harta un LES 6. pants, nodrošina pamatu visaptverošu, uz cilvēktiesībām balstītu atbildes pasākumu izstrādei ES līmenī. Visu personu ar invaliditāti pamattiesības ir atspoguļotas ES politikas instrumentos, tostarp ES stratēģijā par personu ar invaliditāti tiesībām 2021.–2030. gadam, Eiropas sociālo tiesību pilārā un Eiropas Aprūpes stratēģijā. Saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 153. panta 1. punkta j) apakšpunktu ES līmeņa iniciatīvas attiecībā uz sociālās aizsardzības sistēmu modernizāciju papildina dalībvalstu pienākumus un ir vērstas uz sadarbības veicināšanu starp dalībvalstīm.

Tomēr *FRA* konstatējumi liecina, ka daudzas valstu tiesību normas joprojām nespēj aizsargāt personu ar invaliditāti tiesības un cieņu, jo īpaši saistībā ar aizsardzību pret

vardarbību aprūpes iestādēs. Visas dalībvalstis ir izstrādājušas valsts invaliditātes politikas satvarus, bet tikai dažas īpaši aizsargā personas ar invaliditāti no vardarbības.

Zināšanas par vardarbības pret personām ar invaliditāti raksturu un apmēriem dalībvalstu aprūpes iestādēs ir ierobežotas, kas uzsver nepieciešamību sistemātiski vākt uzticamus datus. Ar veselību saistītie tiesību akti drīzāk reglamentē, nevis aizliedz konkrētus vardarbības veidus, piemēram, piespiedu ārstēšanu un ārstēšanu pret personas gribu, stiprinot invaliditātes medicīniskos un labdarības modeļus. Pastāv būtiskas nepilnības aprūpes iestāžu efektīvas uzraudzības nodrošināšanā, lai novērstu vardarbību un nodrošinātu atbildību. Pastāv arī būtiski trūkumi attiecībā uz piekļuvi informācijai un pieejamiem sūdzību izskatīšanas mehānismiem, kas kavē cietušo piekļuvi tiesiskajai aizsardzībai. Savos 2025. gada nobeiguma apsvērumos par ES otro un trešo periodisko ziņojumu Personu ar invaliditāti tiesību komiteja iesaka ES “uzlabot konvencijas īstenošanu” un savas kompetences ietvaros pieņemt iniciatīvas, lai atbalstītu dalībvalstis to juridisko saistību izpildē, “izstrādājot standartus [...] par nāves gadījumu novēršanu un izmeklēšanu aprūpes iestādēs, kas saņem Eiropas Savienības finansējumu”.

FRA 1. atzinums

Dalībvalstis tiek mudinātas veikt rūpīgu novērtējumu par to, vai valsts tiesiskais un normatīvais regulējums, kas reglamentē institucionalizēto aprūpi, atbilst to juridiskajām saistībām saskaņā ar starptautiskajiem un Eiropas tiesību aktiem.

Lai nodrošinātu, ka reaģēšana ir balstīta uz pierādījumiem, un lai sekotu līdzi progresam, dalībvalstīm ir jāvāc un jāsalīdzina uzticama, salīdzināma un savlaicīga informācija un dati par juridiskajiem un politiskajiem centieniem un to rezultātiem par aizsardzību pret vardarbību pret personām ar invaliditāti aprūpes iestādēs, tās novēršanu un reaģēšanu uz to.

Institucionalizācijas izbeigšana

CRPD pievienojušās dalībvalstis, tostarp 27 ES dalībvalstis un pati ES, atzīst, ka visām personām ar invaliditāti ir vienlīdzīgas tiesības dzīvot neatkarīgi un tikt iekļautām sabiedrībā, kā noteikts 19. pantā. Institucionalizācijas atcelšana ir būtiska, lai īstenotu visas personu ar invaliditāti tiesības, tostarp tiesības uz patstāvību un cieņu (3. pants), brīvību un neaizskaramību (14. pants) un aizsardzību pret visu veidu ekspluatāciju, vardarbību un ļaunprātīgu izmantošanu (16. pants).

ES un tās dalībvalstis ir izstrādājušas politiku, lai atbalstītu tiesības uz neatkarīgu dzīvi. Dalībvalstis izmanto ES finansēšanas instrumentus daudzgadu finanšu shēmas ietvaros,

tostarp Eiropas Sociālo fondu un Eiropas Reģionālās attīstības fondu, lai atbalstītu valstu centienus pāriet no institucionāliem uz sabiedrībā balstītiem pakalpojumiem. ES finansējums ir pieejams ar nosacījumu, ka tiek ievērota *CRPD*, un pastāv ES mehānismi, lai apturētu vai atgūtu līdzekļus ļaunprātīgas izmantošanas gadījumā. Personu ar invaliditāti tiesību komiteja 2025. gada noslēguma apsvērumos par ES otro un trešo periodisko ziņojumu aicināja ES izmantot savu atbildības satvaru, lai apturētu vai atgūtu ES līdzekļus, ja tiek konstatēts, ka ES finansētā vidē ir notikuši vardarbības gadījumi, īpaši gadījumos, kad aprūpes iestādēs ir bijuši novēršami nāves gadījumi.

Turklāt jaunākie dati liecina, ka centieni izbeigt institucionalizāciju vēl nav radījuši jēgpilnas pārmaiņas cilvēkiem, kurus tā tieši skārusi, un tas ir uzsvērts arī iepriekšējos *FRA* pētījumos. Eiropas Komisija 2024. gadā publicēja īpašas pamatnostādnes dalībvalstīm par ES finansējuma izmantošanu, lai paātrinātu pāreju no aprūpes iestādēm uz kopienā balstītiem pakalpojumiem.

Dalībnieki no dažādām valstīm un ieinteresēto personu grupām ir uzsvēruši, cik svarīgi ir rīkoties saskaņā ar valstu saistībām institucionalizācijas izbeigšanā, tostarp novērtējot, pārskatot un īstenojot jau esošās stratēģijas. Turklāt daudzi uzsvēra, ka institucionalizācijas izbeigšanas iniciatīvām vajadzētu būt balstītām uz cilvēktiesībām un orientētām uz personām, un tām nevajadzētu vienkārši ietvert mazāku iestāžu iezīdi, kas saglabā institucionalizētas un depersonalizētas aprūpes iezīmes.

FRA 2. atzinums

Saskaņā ar *CRPD* saistībām un lai novērstu iestādēs pastāvošo vardarbības risku, kas saistīts ar patstāvības ierobežojumiem un aizsardzības pasākumu trūkumu, dalībvalstīm jāatsāk un jāpastiprina centieni aprūpes iestādes slēgt. Institucionalizācijas izbeigšanas stratēģijās jāiekļauj konkrēti mērķi un termiņi, tām jābūt pienācīgi finansētām un jāietver uz personu vērsti veidi, kā sabiedrībā iekļaut cilvēkus ar invaliditāti.

ES likumdevējam jānodrošina, ka ES pilnībā ievēro savas cilvēktiesību un pamattiesību saistības saskaņā ar *CRPD* un Hartu, izstrādājot noteikumus par daudzgadu finanšu shēmu laikposmam pēc 2027. gada. Ja tiek konstatēts, ka vardarbības gadījumi ir notikuši ES finansētās iestādēs, Eiropas Komisijai jāizmanto sava atbildības sistēma, lai apturētu vai atgūtu ES līdzekļus.

Saskaņotu un efektīvu sistēmu veicināšana

Regulatīvā vide 30 aptvertajās valstīs atklāj būtiskas atšķirības tajā, kā tās izstrādā juridiskos un politikas aizsardzības pasākumus un kā iestādes tos ievēro.

Aprūpes iestādēs dzīvojošas personas ar invaliditāti bieži vien paliek ārpus esošo aizsardzības sistēmu redzesloka. Pārraudzības mehānismi un aizsardzības pasākumi atšķiras starp dažādu veidu aprūpes iestādēm, īpaši attiecībā uz garīgās veselības un sociālās aprūpes pakalpojumiem, kā arī dažādās jurisdikcijās vietējā līmenī. Tas rada nevienlīdzīgu aizsardzības līmeni personām ar invaliditāti atkarībā no aprūpes iestādes veida vai atrašanās vietas un esošo uzraudzības mehānismu veida. Turklāt aizsardzības noteikumi atšķiras arī atkarībā no grupas – piemēram, sievietes, bērni, vecāki cilvēki vai personas ar psihosociālām vai intelektuālām invaliditātēm –, kā rezultātā aizsardzības līmenis ir nevienmērīgs un atbildība ir vājināta. *FRA* secinājumi liecina, ka mazāk nekā pusei no 30 aptaujātajām valstīm iestāžu darbības standarti vai noteikumi skaidri paredz aizsardzību pret vardarbību un tās novēršanu.

2024. gada spriedumā lietā “*Validity Foundation*” (*T. J. vārdā*) *pret Ungāriju* ECT uzsvēra, ka trūkumu cēlonis ir esošo sistēmu neefektīva īstenošana, kas bieži vien ir saistīta ar nepietiekamiem resursiem. Šo konstatējumu apstiprināja šajā pētījumā aptaujātie eksperti, kuri konsekventi atsaucās uz plaisu starp spēkā esošo tiesisko regulējumu (tiesību teoriju) un tā faktisko piemērošanu praksē (tiesību aktiem darbībā).

Vēl viena tēma, kas atkārtojas, bija praktisku norādījumu un instrumentu trūkums, lai atbalstītu esošo tiesību aktu un politikas efektīvu īstenošanu un balstītu aizsardzības pasākumus uz profilaksi, nevis reaģēšanu. Valsts mēroga minimālo standartu trūkums un paļaušanās uz iekšējiem institucionāliem mehānismiem ziņošanai par pārkāpumiem vēl vairāk saasina aizsardzības nepilnības.

FRA 3. atzinums

Dalībvalstis tiek aicinātas pārskatīt, izstrādāt un īstenot *CRPD* atbilstošas valsts aizsardzības sistēmas, kas ņem vērā dzimumu, vecumu un individuālās atbalsta vajadzības.

Šādām sistēmām jābūt saskaņotām un pienācīgi finansētām, un tajās jāiekļauj uz tiesībām balstītas praktiskas pamatnostādnes, protokoli un rīkkopas par to, kā novērst vardarbības gadījumus un reaģēt uz tiem visu veidu vidēs, kas nodrošina aprūpi personām ar invaliditāti.

Pastiprināt profilaksi, veicot uzraudzību

“Šeit es runāju par tiesisko regulējumu attiecībā uz to, kā iestādei vajadzētu rīkoties gadījumos, kad tiek atklāti noteikti vardarbības veidi. [Tas] vienmēr ir atstāts pašu iestāžu vai to vadības ziņā...”

Neatkarīgas uzraudzības iestādes pārstāvis, Slovēnija

Uzraudzības saskaņošana un stiprināšana

Efektīva uzraudzība ir būtiska pārkāpumu novēršanai. *CRPD* 16. panta 3. punktā ir noteikts, ka dalībvalstīm ir jānodrošina, ka visas iestādes, kas paredzētas personām ar invaliditāti, tiek uzraudzītas neatkarīgās iestādēs, lai novērstu visu veidu ekspluatāciju, vardarbību un ļaunprātīgu izmantošanu, savukārt 33. panta 2. punkts paredz neatkarīgu struktūru, kas uzrauga Konvencijas īstenošanu kopumā.

Neatkarīgi valstu uzraudzības mehānismi ne tikai novērš vardarbību, bet arī ir būtiski, lai izpildītu *CAT* noteiktos pienākumus un nodrošinātu atbildību. *CAT* fakultatīvajā protokolā (*OPCAT*) ir noteikts, ka valstīm ir jāizveido no valdībām pilnīgi neatkarīgas valsts iestādes — valsts preventīvie mehānismi (*VPM*) —, kas tiek pienācīgi finansēti un kam ir pilnvaras apmeklēt jebkuru dalībvalsts jurisdikcijā vai kontrolē esošu vietu, kur personām tiek vai var tikt atņemta brīvība. ANO Spīdzināšanas un citas nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanas apakškomiteja (Spīdzināšanas novēršanas apakškomiteja) ir precizējusi, ka termins “brīvības atņemšanas vietas” (*OPCAT* 4. pants) būtu jāsaprot kā tāds, kas ietver publiskas un privātas sociālās aprūpes iestādes, kurās personām *de jure* vai *de facto* var atņemt brīvību, tostarp iestādes, kurās dzīvo personas ar invaliditāti.

FRA pētījums atklāj daudzveidīgu publiskā sektora struktūru klāstu, kas ir atbildīgas par šo uzraudzību. Gandrīz visās aptvertajās valstīs uzraudzība ir sadalīta starp daudziem dalībniekiem, piemēram, valdības iestādēm, veselības un sociālās aprūpes pakalpojumu regulatoriem un reģionālajām pārvaldes iestādēm.

Turklāt, tā kā nav standartizētu vadlīniju, uzraudzības iestādes izmanto atšķirīgus standartus un metodikas. Arī uzraudzības tvērums un biežums atšķiras. Daudzām sabiedriskajām un neatkarīgajām uzraudzības iestādēm nav pietiekamu finanšu vai cilvēkresursu, lai veiktu regulāras vizītes, tāpēc tās reaģē drīzāk pēc notikuma, kad incidents kļūst publiski zināms. Tas rada aizsardzības nepilnības, neatbilstības uzraudzības efektivitātē un potenciāli pretrunīgus uzraudzības rezultātus. Neatkarīgas

uzraudzības trūkums ir būtisks ierobežojums, ja uzraudzību galvenokārt veic valdības aģentūras.

Dalībvalstīs joprojām trūkst patiesi neatkarīgu uzraudzības struktūru. Līguma izpildes uzraudzības struktūras turpina uzsvērt, ka pārraudzības struktūrām vajadzētu būt juridiskām pilnvarām izmeklēt pārkāpumus un piemērot sankcijas par tiem, kā arī nodrošināt pārredzamu ziņošanu parlamentiem un sabiedrībai par konstatējumiem, lai nodrošinātu atbildību. *FRA* uz vietas veiktajā izpētē neatkarīgas uzraudzības struktūras tika uzskatītas par efektīvākām nekā publiskās vai iekšējās uzraudzības struktūras, taču lielākajai daļai no tām trūka resursu un/vai pilnvaru veikt pārbaudes, pienācīgi aptvert daudzas iestādes vai panākt izmaiņas, jo to ieteikumi nebija saistoši.

Pētījuma dalībnieki norādīja, ka efektīva un uz profilaksi orientēta uzraudzība balstījās ne tikai uz sadarbību starp dažādiem dalībniekiem, kas veic līdzīgas uzraudzības funkcijas, bet arī uz galveno ieinteresēto personu un ekspertu, tostarp personu ar invaliditāti pārstāvošu organizāciju, iesaisti.

FRA 4. atzinums

Saskaņā ar *OPCAT* un *CRPD* 16. un 33. pantu dalībvalstīm jānodrošina, ka uzraudzības iestādes ir neatkarīgas un ar pietiekamiem resursiem un ir pilnvarotas veikt regulārus, pārredzamus un nepieteiktus apmeklējumus visās institucionalizētajās aprūpes iestādēs personām ar invaliditāti, tostarp valsts un privātos dienestos un iestādēs, ko vada nevalstiskās organizācijas vai labdarības organizācijas.

Dalībvalstīm jānosaka uzraudzības prakse un jāveicina sadarbība starp dažādām uzraudzības iestādēm, izstrādājot valsts mēroga minimālos uzraudzības standartus, kas balstīti uz cilvēktiesībām un skaidri vērsti pret vardarbību. Dalībvalstis tiek aicinātas arī noteikt, ka vardarbības novēršanas pasākumi ir priekšnosacījums licencēšanas un akreditācijas procedūrām attiecībā uz visu veidu iekārtām un pakalpojumiem personām ar invaliditāti.

Minimālie standarti jāpapildina ar specializētiem uzraudzības protokoliem, kas ir pielāgoti vecumam un dzimumam un pielāgoti personu ar invaliditāti, kurām ir raksturīgas dažādas intersekcionalas iezīmes, unikālajām vajadzībām un neaizsargātībai.

Institucionālo spēju veidošana

Lai efektīvi īstenotu spēkā esošos valstu tiesiskos un politikas regulējumus vardarbības novēršanai, ir jāpiešķir pietiekami resursi, jāizstrādā mērķtiecīgi instrumenti un

jānostiprina aprūpes pakalpojumu sniedzēju un iestāžu, kas ir atbildīgas par vardarbības uzraudzību un reaģēšanu uz to iestādēs, cilvēkresursu spējas.

Vienota tēma, kas atkārtojās visās dalībvalstīs, kurās tika veikts izpētes darbs, bija efektīvu preventīvo pasākumu un strukturālu aizsardzības pasākumu trūkums, lai novērstu vardarbību. Tas norāda uz to, ka valstis pienācīgi nepilda savu pienākumu saskaņā ar starptautiskajiem tiesību aktiem cilvēktiesību jomā, nepieņemot tiesību aktus un neīstenojot politiku un pasākumus, kas novērš cilvēktiesību pārkāpumus. Efektīvas profilakses sistēmas ietvertu ilgtspējīgas spēju veidošanas iniciatīvas, kas vērstas uz visām profesionālajām grupām, kurām ir pienākums rīkoties saskaņā ar starptautiskajām, Eiropas un valstu saistībām aizsargāt, novērst un reaģēt uz vardarbību aprūpes iestādēs, ar mērķi nodrošināt tām nepieciešamās zināšanas, prasmes un instrumentus šīs lomas veikšanai.

Dalībnieki uzsver, ka esošā apmācība ir nepietiekama, fragmentāra un bieži vien nav obligāta. Viņi apgalvo, ka apmācību saņēmēju loks ir jāpaplašina, iekļaujot ne tikai iestāžu darbiniekus, bet arī uzraudzības grupu locekļus (gan no valsts, gan neatkarīgām iestādēm) un krimināltiesību iestāžu un tiesu iestāžu darbiniekus. Apmācībā jāiekļauj *CRPD* galvenie principi, kā arī jāattīsta spējas atpazīt un risināt vardarbību pret personām ar invaliditāti aprūpes iestādēs.

FRA 5. atzinums

Dalībvalstīm jāievieš obligātas ekspertu apmācības, lai speciālisti, kas strādā ar personām ar invaliditāti, spētu atpazīt, novērst un reaģēt uz vardarbību. Mācībuursos jāpūlās dažādu jomu speciālisti, lai veicinātu sadarbību un koordināciju starp dažādām iestādēm.

Dalībvalstis tiek aicinātas papildināt uzraudzības vizīšu rezultātu ziņojumus ar konsekvētu praktisku un metodisku atbalstu par to, kā inspekciju un uzraudzības vizīšu ieteikumus vajadzētu īstenot praksē.

Līdzdalības un tiesību apzināšanās nodrošināšana

Saskaņā ar *CRPD* 4. panta 3. punktu un turpmākiem norādījumiem, kas sniegti Vispārīgajā komentārā Nr. 7, jebkurai struktūrai, kuras uzdevums ir uzraudzīt institūcijas personām ar invaliditāti, neatkarīgi no tā, vai tā ir valsts struktūra 3. panta 2. punkta nozīmē, VPM vai atsevišķa cita neatkarīga iestāde saskaņā ar 16. panta 3. punktu, uzraudzības darbībās būtu aktīvi jāiesaista pilsoniskā sabiedrība un attiecīgā gadījumā personu ar invaliditāti pārstāvības organizācijas.

FRA pētījumā nav atrasti pierādījumi par personu ar invaliditāti pārstāvju organizāciju strukturētu iesaistīšanos iestāžu publiskajā uzraudzībā, un ir tikai atsevišķi piemēri par šādu organizāciju iesaistīšanos neatkarīgu uzraudzības iestāžu veiktajā uzraudzībā. Intervētie saskaņā ar cilvēktiesībās balstītas pieejas principiem uzsver, ka ir svarīgi izveidot lietotāju vadītu iekšēju uzraudzību, kā arī iesaistīt uzraudzības darbībās personas ar invaliditāti un personas, kurām ir pieredze ar iestādēm, kā ekspertus.

Turklāt intervētie arī uzsvēra, ka daudzdisciplīnu uzraudzība ir būtiska uzraudzības pasākumu efektivitātes palielināšanai, jo tā apvieno resursus un kapacitāti un apkopo dažādas zināšanas, perspektīvas un metodikas. Daudzdisciplīnu un līdzdalības metožu piemērošana stiprina atbildību un preventīvās iniciatīvas, veidojot uzticību, kas ļauj savlaicīgi atklāt slēptos riskus, sistēmiskās nepilnības un grūti pamanāmas vardarbības formas, kuras ārējie novērotāji varētu nepamanīt, veicinot koordinētu reaģēšanu un mērķtiecīgu, uz tiesībām balstītu aizsardzības pasākumu izstrādi, lai novērstu vardarbību iestādēs.

Lai novērstu vardarbību, ir arī jālikvidē institucionalizēti aprūpes veidi, kas liedz pilnvērtīgas iespējas un kas joprojām ir izplatīti daudzās valstīs. Būtiska problēma ir plaši izplatītais izpratnes trūkums par to, kas ir ļaunprātīga izmantošana. Tā kā nav izpratnes par savām tiesībām, personas ar invaliditāti daudzos gadījumos neapzinās, ka dažas no praksēm, ar kurām tās saskaras, faktiski ir aizliegtas un tās nedrīkst piemērot, kā rezultātā tiek "normalizēti" dažādi vardarbības veidi, bieži vien jau no ļoti agra vecuma.

FRA 6. atzinums

Dalībvalstīm jānodrošina personu ar invaliditāti pilnīga un efektīva līdzdalība, tostarp ar to pārstāvju organizāciju starpniecību, politikas un programmu izstrādē, īstenošanā un novērtēšanā, tostarp attiecībā uz vardarbības novēršanu un apkarošanu iestādēs, saskaņā ar *CRPD* 4. panta 3. punktu un *CRPD* komitejas 7. vispārīgo komentāru.

Attiecībā uz aprūpes iestāžu uzraudzību jācenšas nodrošināt, ka uzraudzības grupas ir daudzdisciplināras, iesaistot sociālās aprūpes darbiniekus un ārējos dalībniekus, piemēram, objektīvus medicīnas speciālistus, cilvēktiesību ekspertus, personas ar invaliditāti un personas ar dzīves pieredzi aprūpes iestādēs.

Dalībvalstīm jāizveido atbilstošas tiesību izpratnes un iespēju veicināšanas programmas personām ar invaliditāti, kuras dzīvo aprūpes iestādēs. Šādām programmām jākoncentrējas uz to, kā identificēt riskus, iespējamus pārkāpumus un nepiemērotu uzvedību, kā arī uz to, kā un kur meklēt padomu un tiesisko aizsardzību. Programmas jāpadara pilnībā pieejamas visām personām ar invaliditāti, ņemot vērā to vecumu, dzimumu un citas īpašās iezīmes.

Pastiprināt reakciju uz vardarbību

“Attiecībā uz personām, kurām ir kognitīvas un attiecību problēmas, sūdzība ir jāizskata citā veidā. Tā kā aprūpes iestādes ir slēgtas struktūras, ir ļoti liels risks, ka šādos gadījumos neapmierinātības izpausmes vienkārši tiek ignorētas.”

Reģionālās PSO pārstāvis, Itālija

Ziņošanas un atbalsta mehānismu stiprināšana

Atbildība ir viens no cilvēktiesībās balstītas pieejas pamatprincipiem: starptautiskās cilvēktiesības prasa, lai valstis efektīvi reaģētu uz vardarbību pret personām ar invaliditāti. Atbildība saskaņā ar *CRPD* un citiem starptautiskiem līgumiem paredz reaģēšanas pasākumus, tostarp informācijas sniegšanu un sūdzību izskatīšanas mehānismu pieejamības nodrošināšanu, kā būtiskus pasākumus, lai aizstāvētu personu ar invaliditāti tiesības un cieņu un novērstu aizsardzības trūkumus iestādēs.

Dalībvalstīm ir pienākums nodrošināt efektīvu tiesisko aizsardzību visiem noziegumā cietušajiem saskaņā ar Hartas 47. pantu, ETK 13. pantu, *CRPD* 13. pantu un *ICCPR* 2. pantu. Saskaņā ar *CRPD* 9. panta 2. punkta f) apakšpunktu un 21. pantu, kā arī Cietušo tiesību direktīvas 15. apsvērumu, neierobežota piekļuve tiesu iestādēm un atbalstam prasa informētību par pieejamo sūdzību un ziņošanas mehānismu darbību un piekļuvi informācijai par tiem.

Lai atbildīgi par cilvēktiesību ievērošanu un tiesu pieejamības nodrošināšanu personām ar invaliditāti tiktu saukti pie atbildības, ir nepieciešams, lai cietušie un liecinieki ziņotu par notikumiem. Tomēr personas ar invaliditāti, kas atrodas aprūpes iestādēs, bieži saskaras ar juridiskām, komunikācijas, fiziskām un attieksmes barjerām, kas traucē izteikt savu viedokli. Bažas par represijām vai sekundāro viktimizāciju un pastāvētspējīgu aprūpes alternatīvu trūkums ir vēl viens šķērslis, kas attur cilvēkus no ziņošanas par vardarbības incidentiem, jo īpaši tad, ja viņi ir ļoti atkarīgi no iestāžu personāla.

Pētījuma rezultāti arī norāda uz nepieciešamību izveidot vai paplašināt proaktīvu uzraudzību, kas var kalpot arī kā reaģēšanas mehānisms, sniedzot cietušajiem praktisku veidu, kā ziņot par noziegumiem.

Informācijas sniegšana par sūdzībām un vardarbības gadījumiem aprūpes iestādēs ir gandrīz pilnībā pakalpojumu sniedzēju atbildība. Iekšējās sūdzību izskatīšanas mehānismi atšķiras atkarībā no valsts, reģiona, mērķa grupas, iestādes veida un

atsevišķām iekārtām. To izveide, darbība un uzraudzība lielā mērā ir atstāta atsevišķu iestāžu ziņā.

Cietušo tiesību direktīvas 8. un 9. pantā ir noteikts, ka cietušajiem ir tiesības uz bezmaksas un atbilstošiem cietušo atbalsta pakalpojumiem. Šis *FRA* pētījums neattiecas uz pieejamo cietušo atbalsta pakalpojumu analīzi, tomēr dati apstiprina, ka cietušo atbalsta pakalpojumi daudzās valstīs nav pienācīgi pielāgoti personu ar invaliditāti vajadzībām. Pakalpojumiem bieži trūkst pieejamības funkciju un tie nespēj nodrošināt individualizētu atbalstu, piemēram, palīdzību sūdzības iesniegšanā un ar to saistītajās turpmākajās darbībās, juridiskas konsultācijas vai aizstāvību vai psiholoģisku konsultāciju.

Cietušo tiesību direktīvas 25. pants uzliek dalībvalstīm pienākumu nodrošināt amatpersonām, kuras var saskarties ar cietušajiem, vispārējas un specializētas apmācības, kas atbilst tam saskarsmes līmenim, kāds tām ir ar cietušajiem. Šo apmācību mērķis ir, cita starpā, palielināt viņu izpratni par cietušo tiesībām un vajadzībām. Personas ar invaliditāti saskaras ar strukturālām barjerām, lai piekļūtu juridiskajam atbalstam, tostarp procedūru sarežģītību un pielāgotas palīdzības trūkumu – šīs problēmas ir raksturotas kā pastāvīgas un ļoti ierobežojošas.

Lai gan dažās valstīs ir izstrādāta visaptveroša pieeja ziņošanai par vardarbību un pastāv dažas pārņemamas prakses, jo īpaši cietušo bērnu atbalsta jomā, šie piemēri joprojām ir ierobežoti, kas norāda uz nepieciešamību veikt sistemātiskākus un pamatīgākus pasākumus, lai nodrošinātu pieejamu, uzticamu un efektīvu piekļuvi informācijai un atbalstam.

FRA 7. atzinums

Lai nodrošinātu efektīvu reaģēšanu uz vardarbību pret personām ar invaliditāti aprūpes iestādēs, dalībvalstīm jāpieņem pasākumi, kas nodrošina piekļūstamas un pastiprinošas struktūras, kuras atvieglo ziņošanu aprūpes iestādēs.

Dalībvalstis tiek aicinātas nodrošināt, ka visi cietušie un personas, kas ziņo par pārkāpumiem, var uzticami un efektīvi izmantot pasākumus, kas viņus aizsargā pret sekundāru un atkārtotu viktimizāciju saskaņā ar Hartas 47. panta 1. punktu un Cietušo tiesību direktīvas 23. pantu.

Dalībvalstīm jāgarantē trauksmes cēlēju aizsardzība un jāizveido aizsardzības pasākumi pret represijām trešām personām, kuras ziņo par ļaunprātīgu izmantošanu. Minimālie standarti, kas jāievēro, reaģējot uz ziņojumiem par vardarbību aprūpes iestādēs, ietver aizdomās turamo personu pagaidu atcelšanu vai atstādināšanu no amata un cietušo tūlītēju pārvietošanu uz citām aprūpes iestādēm, nodrošinot aprūpes nepārtrauktību.

leguldījumi kopīgā reaģēšanā un lietas virzīšana

Lai efektīvi reaģētu uz vardarbību iestādēs, ir nepieciešama strukturēta koordinācija, kas nodrošinātu pieejamu ziņošanu, lietu ātru virzīšanu un individualizētus, uz cietušajiem orientētus pakalpojumus, lai pārvarētu pašreizējo pakalpojumu sadrumstalotību, kas liek cietušajiem palikt bez tik ļoti nepieciešamā atbalsta.

Atbildīgo iestāžu koordinācija vardarbības gadījumos ir ierobežota, un vai nu trūkst nosūtīšanas mehānismu, vai arī tie nav strukturāli vai institucionāli integrēti. Lai efektīvi virzītu vardarbības lietas, ir nepieciešama kopīga rīcība un strukturēta pakalpojumu sniedzēju, regulatīvo iestāžu, uzraudzības un sūdzību izskatīšanas mehānismu un krimināltiesību iestāžu iesaistīšanās. Uzlabotā sadarbība ietver darba sanāksmes, sadarbību politikas izstrādes forumos, kopīgu interešu aizstāvību, savstarpēju mācīšanos, līdzdalības struktūru veicināšanu un pārstāvju organizāciju nozīmīgu iesaistīšanos gan politikas veidošanas procesos, gan uzraudzības un sūdzību izskatīšanas mehānismos.

FRA 8. atzinums

Dalībvalstis tiek aicinātas nodrošināt integrētu reakciju uz vardarbības gadījumiem. Apvienotām atbildēm jābalstās uz standartizētām procedūrām, kurās iesaistītas visas atbildīgās iestādes, un tām nepieciešama starpnozaru spēja novērtēt riska situācijas un izveidot efektīvus nosūtīšanas mehānismus.

FRA — EIROPAS SAVIENĪBAS PAMATTIESĪBU AĢENTŪRA

Rennweg 12, 1030 Vīne, Austrija

Tālr.: +43 158030-0 – Fakss: +43 158030-699

fra.europa.eu

[linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency](https://www.linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency)

[instagram.com/fundamental.rights](https://www.instagram.com/fundamental.rights)

[facebook.com/fundamentalrights](https://www.facebook.com/fundamentalrights)

[youtube.com/EUAgencyFRA](https://www.youtube.com/EUAgencyFRA)

x.com/EURightsAgency